

ВІДЗИВ
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
кандидата юридичних наук, доцента,
заступника голови Одеського апеляційного суду
Дрішлюка Андрія Ігоровича
на дисертацію Панової Світлани Ігорівни на тему:
«Пам'ятки архітектури як об'єкт цивільних прав»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. Серед нерухомого майна, яке надійно увійшло в перелік об'єктів цивільного обігу та на сьогодні є найбільш привабливим об'єктом інвестування, окреме місце займають те, яке є має особливий правовий статус пам'ятки архітектури. Їх розташування, як правило в історичному центрі багатьох міст України, додає привабливості з економічної точки зору. Разом з тим, далеко не всі з них знаходяться в стані придатному до експлуатації, а головне - їх технічні характеристики в багатьох випадках не відповідають сучасним потребам. Так, навіть якщо нерухомість будувалась для проживання це не означає, що їх власник сьогодні буде задоволений внутрішнім плануванням квартири та буде її використовувати в незмінному вигляді під проживання. Ще гірше з історичними об'єктами, які незважаючи на комерційний профіль, не відповідають торговим потребам сьогодення.

На жаль, домінування економічного аспекту володіння такого роду об'єктами призвело до того, що такі об'єкти руйнували, псували, намагаючись або звільнити привабливу комерційну територію, або реконструювати, одночасно змінивши їх історичну аутентичність. Недостатнє усвідомлення історичної та культурної цінності пам'яток архітектури призвело до руйнування значної кількості їх, в тому числі в процесі природного розвитку міст, в яких вони розташовані. Перед керівництвом

країни завжди стояло питання - інвестувати великі гроші, яких не має в бюджеті в реконструкцію, або просто «списувати» певні об'єкти з великою історією та забудовувати звільнену територію. В якості прикладів окресленої проблематики щодо міста Одеси достатньо згадати будинок Русова, знесення «котеджів Самопомочі», дачі Дока на Гагарінському плато тощо.

Цілком логічно що навколо використання таких об'єктів - пам'яток архітектури достатньо часто виникають конфлікти, які вирішуються судом. Вивчення практики цієї категорії справ свідчить, що врегулювання законом всіх правових ситуацій в сфері приватного права знаходиться поза межами можливості будь-якого законодавця, оскільки охопити та типізувати всі варіанти життєвих випадків, які можуть мати місце між юридично рівними та вільними у своєму виборі контрагентів, учасниками цивільних відносин, не можливо. Відповідно суд в кожному конкретному спорі змушений вирішувати спір, шукати баланс між приватним інтересом в максимальному використанні об'єктів приватної власності та суспільним в збереженні пам'яті для майбутніх поколінь, одночасно знаходячи та компенсуючи всі недоліки сучасного регулювання цих відносин. При цьому більшість сучасних досліджень виконані в розрізі наукових досліджень в інших галузях права (адміністративної, кримінальної тощо). Таким чином дисертаційне дослідження Панової Світлани Ігорівни виконане на актуальну та практично вагому тематику.

Ступінь обґрунтованості, достовірність і новизна сформульованих у дисертації наукових положень та висновків.

Дисертація являє собою завершену наукову працю, у якій здобувач досліджує цивільно-правовий режим пам'яток архітектури як об'єкта цивільних прав.

При виконанні дослідження автором була сформульована мета – розвиток науки цивільного права щодо правового режиму пам'яток архітектури як об'єкта цивільних прав, а також внесення пропозицій про вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Як свідчить текст дисертаційного дослідження, автором відповідно до мети були сформульовані завдання - розкрити поняття об'єктів культурної спадщини та здійснити їх класифікацію; визначити та охарактеризувати суб'єктів майнових прав на об'єкти культурної спадщини, зокрема, на пам'ятки архітектури; сформулювати поняття пам'яток архітектури та здійснити їх класифікацію; з'ясувати особливості набуття, здійснення та припинення права власності на пам'ятки архітектури; розглянути обмеження права власності на пам'ятки архітектури; визначити правову природу охоронного договору та охарактеризувати цивільно-правові наслідки його порушення; розглянути проблемні питання, що виникають при судовому розгляді спорів, пов'язаних з пам'ятками архітектури, та надати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо їх вирішення; сформулювати пропозиції про вдосконалення чинного законодавства України (с. 165-166) щодо правового режиму пам'яток архітектури як об'єкту цивільних прав.

Для вирішення поставлених завдань Пановою С.І. було опрацьовано значну кількість монографічної літератури, періодики, а також вивчено судову практику. В остаточному підсумку це разом з належно обраною методологічною базою забезпечило належну якість проведеного дослідження, а також достовірність отриманих результатів. Автор посилається на судову практику (с. 59, 63, 66, 122-125, 144, 147-150, 157, 160-166), та навіть окремий підрозділ присвятила саме судовій практиці (с. 154-159), що додало дослідженню завершеного вигляду.

Здобувачу вдалось побудувати своє дослідження таким чином, щоб сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення законодавства України, в тому числі щодо відповідальності за порушення законодавства в сфері охорони пам'яток архітектури, реєстраційної процедури речових прав (с. 165-166, 171).

Виходячи з цілей та завдань дисертаційного дослідження перший розділ автор присвятив вивченню наукових джерел та дослідженню розвитку законодавства про об'єкти культурної спадщини.

З такої позиції автор повинен був проаналізувати стан вивчення проблематики, зокрема здобутки доктрини щодо правового режиму культурних цінностей та їх цивільно-правового аспекту.

Слід погодитись з дослідницею, що окреслена проблематика так і не стала предметом самостійного дослідження дореволюційних правознавців, в радянському періоді акценти досліджень були зміщені на міжнародно-правовий і адміністративний аспекти правового режиму культурних цінностей (с. 12-13) і лише наприкінці 90-х років розпочалось активне вивчення цивільно-правового аспекту пам'яток архітектури. При цьому традиційним напрямками дослідження завжди залишався історичний аспект та реалізація державної політики зі збереження, охорони та збагачення історико-культурної спадщини через центральні органи влади та органи місцевого самоврядування.

Оскільки головний аспект проблематики обраної для дисертаційного дослідження тісно пов'язаний з проблемою правового режиму, який, у свою чергу, пов'язаний з правовим режимом культурної спадщини, то автором цілком логічно звернено увагу на теоретичний аспект визначення поняття правовий режим, а також правильно визначено основними напрямками дисертаційного дослідження розгляд пам'яток архітектури як об'єктів цивільного обігу; виявлення особливостей цивільно-правових договорів купівлі-продажу, оренди, міни, дарування тощо, предметом яких виступають пам'ятки архітектури; визначення правового режиму пам'ятки архітектури як сукупності прав та обов'язків стосовно неї; розгляд охоронного договору на пам'ятки культурної спадщини, який має приватно - правову природу; вдосконалення законодавства України щодо правового режиму пам'яток архітектури (с. 18).

Детальне вивчення процесу розвитку законодавства та міжнародних актів, які регламентують правовий режим об'єктів нерухомого майна – пам'яток архітектури дозволило автору запропонувати авторське бачення періодів становлення законодавства УРСР у цій сфері, яке полягало у

виділенні п'яти історичних періодів до проголошення незалежності Україною (с. 21-29).

Другий розділ було відведено здобувачем для дослідження культурної спадщини як об'єкта цивільних прав.

Продовжуючи дослідження автор звертається до понятті та видів культурної спадщини, та слушно зауважує, що на міжнародному рівні цьому питанню приділено значно більше уваги, ніж на національному. В процесі дослідження здобувачка звертає увагу на неоднорідність понятійного апарату та намагається проаналізувати поняття культурна спадщина та «культурна цінність». Аналізуючи положення міжнародних нормативних актів, національне законодавство, доктрину дослідниця слушно робить висновок, що в науці не існує єдиної думки щодо визначення понять «культурна цінність» та «об'єкт культурної спадщини», а за чинним законодавством України існує декілька спеціальних нормативно-правових актів, які стосуються сфери культурної спадщини, та які містять різні поняття, що визначають зміст та статус об'єктів, які мають культурну цінність, то, можливо, доцільно було би уніфікувати законодавство в даній сфері та ввести єдине поняття, яке би вміщувало ознаки як рухомих, так і нерухомих речей, що мають культурну цінність (с. 36-43).

Проаналізовані критерії віднесення об'єктів до рухомого та нерухомого майна в контексті традиційного поділу речей на рухомі та нерухомі, після чого в контексті обраного аспекту проблематики автор звертається до міжнародно-правих актів, національного законодавства досліджуючи поняття культурних цінностей, їх видів та критеріїв віднесення, які до них встановлені (с. 46-55).

Слід погодитись з автором, який розпочинаючи дослідження суб'єктів майнових прав на об'єкти культурної спадщини, звернувся до дослідження правової природи майнових прав як таких (с. 60).

Крім того, з розвитком суспільних відносин та в зв'язку з цим формуванням відповідної судової практики щодо розв'язання відповідної категорії спорів, майнові права розглядаються як «право очікування», що є

складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Як слушно автор процитував судову практику згідно з якою майнове право є обумовленим правом набуття в майбутньому права власності на нерухоме майно (право під відкладальною умовою), яке виникає тоді, коли виконані певні, але не всі правові передумови, необхідні й достатні для набуття речового права (с. 63).

З врахуванням обраних автором напрямків дослідження ним проаналізовано вчення про суб'єкта цивільних прав та звернено увагу на особливих суб'єктів – державу, комунальні утворення та досліджено категорію «публічної власності» (с. 69-71).

Автором слушно зауважено, що майнові права на об'єкти культурної спадщини виникають в різних осіб та на різних підставах (с. 75), зокрема суб'єктами права приватної власності на культурні цінності можуть бути фізичні та юридичні особи приватного права, у власності яких можуть знаходитися рухомі й нерухомі культурні цінності. Перелік культурних цінностей, якими можуть володіти фізичні та юридичні особи, в законодавстві відсутній (с. 77).

Проаналізувавши визначення поняття «об'єкт культурної спадщини» у законодавстві України авторка прийшла до висновку, що об'єкт культурної спадщини є різновидом культурних цінностей, в свою чергу останнім охоплюються як рухомі, так і нерухомі речі. Натомість поняття «культурна спадщина» в більшості випадків використовується щодо ідентифікації нерухомого об'єкту, який становить собою культурну цінність. Пам'ятки архітектури слід віднести до об'єктів культурної спадщини як різновиду культурних цінностей (с. 85).

Третій розділ присвячено дослідженню поняття пам'ятників та їх видів. Авторкою після аналізу міжнародно-правових актів, національного законодавства, доктрини зроблено висновок, що пам'ятка архітектури знаходиться в цивільному обігу, однак, з певними встановленими обмеженнями щодо права власності на неї, що зумовлено її специфічним правовим режимом. Об'єкт нерухомості може бути пам'яткою архітектури лише в разі особливого ставлення до нього держави, а критерієм для цього є

ознака особливої цінності для суспільства і, в цьому зв'язку, встановлена державою за допомогою правових норм особлива охорона такого об'єкту (с. 102). Досліджено види пам'ятників та їх класифікації за критеріями встановленими законодавцем та науковцями.

В четвертому розділі авторка зосередилась на вивченні процедури набуття, здійснення та припинення права власності на пам'ятки архітектури та його обмеження. Такий підхід видається обґрунтованим, оскільки пам'ятки архітектури є особливим об'єктом цивільно-правового обігу, володіють відповідними властивими тільки їм ознаками, тому і здійснення права власності на них також здійснюється з окремими особливостями, що, перш за все, виявляється в певних обмеженнях права власності. Відповідно в окремому підрозділі акцентовано увагу на основних характеристиках набуття, здійснення та припинення права власності саме на пам'ятки архітектури, що становлять собою культурну спадщину (с.104- 116).

Авторкою цілком обґрунтовано приділено увагу обмеженню права власності, яке було розпочато вивченням загальних питань правових обмежень у сфері речових прав. Дослідниця слушно вказує, що у даний час межі здійснення права власності значно звужені у порівнянні з римським приватним правом в результаті правового формування такої категорії як «суспільний інтерес» (с. 117).

Досліджено, поняття обмеження суб'єктивного права з позиції доктрини та звернено увагу на законодавчі обмеження встановлені для здійснення права власності на об'єкти культурної спадщини (с. 121).

Авторка слушно звернулась до питання про розмежування «реконструкції» та «реставрації» в контексті утримання пам'яток архітектури та здійснення на них права власності (с. 126), права привілейованої покупки (с. 129).

В п'ятому розділі авторкою проаналізовано цивільно-правова охорона та захист пам'яток архітектури та слушно вказано, що незважаючи на те, що на міжнародному рівні напрацьовано багато правил та процедур, головною метою яких є збереження культурного спадку для майбутніх поколінь, а

чинне законодавство України достатньо детально регламентує особливості набуття, володіння та користування такого роду майном, аналіз судової практики розгляду справ, пов'язаних з пам'ятками архітектури дозволяє стверджувати, що їх спеціальний статус не завжди та не в повному обсязі їх захищає, і навпаки достатньо часто наявність такого статусу та наявність спеціальних процедур недобросовісна сторона намагається використати для визнання договорів недійсними або їх розірвання. Так само слід погодитись з твердженням авторки про те, що незважаючи на те, що чинне законодавство встановлює декілька видів відповідальності для фізичних осіб – кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, а для юридичних осіб – ще й фінансові санкції, вивчення судової практики свідчить, що в багатьох випадках всі вони не спрацьовують, а пам'яткам архітектури завдається шкода, яка в деяких випадках, вже не може бути компенсована грошима (с. 132-133).

Одним з аспектів дослідження став охоронний договір, його правова природа та ефективність. Авторка приходить до висновку, що охоронний договір укладається насамперед для збереження і використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, в інтересах нинішнього та майбутнього поколінь, тобто, не носить майнового характеру, а є різновидом організаційного договору (с. 153).

Завершуючи дослідження автором сформульовані авторські висновки, які хоча і можна визнати в певній частині дискусійними, тем не менш вони заслуговують уваги та можуть бути використані для подальших наукових розробок.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях.

За темою дисертаційного дослідження здобувачем опубліковано 12 наукових публікацій, з яких 5 статей опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статтю – у зарубіжному періодичному виданні. Серед інших опублікованих праць дисертанта, які додатково відображають наукові здобутки дисертації, є тези (матеріали) шістьох конференцій. Опубліковані наукові праці з достатньою повнотою

відображають основні результати проведених здобувачем досліджень всіх розділів дисертації; серед них немає публікацій, написаних у співавторстві.

Відповідність дисертації спеціальності, з якої вона подана до захисту.

Зміст дисертації відповідає науковій спеціальності 12.00.03, з якої вона подана до захисту.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Дисертаційне дослідження Панової С.І., як і будь-яка наукова праця, не позбавлене ряду дискусійних положень, а також позицій, щодо яких слід зробити такі зауваження:

1. Видається передчасним до проведення дослідження відповідних аспектів проблематики визначення правового режиму пам'ятки архітектури як сукупності прав та обов'язків стосовно неї; розгляд охоронного договору на пам'ятки культурної спадщини, який має приватно-правову природу (с. 18).

2. Здійснюючи дослідження, авторка вказує, що до пам'яток продовжують недбало ставитися, нехтуючи їх спеціальним статусом. Тому є необхідність внесення доповнень до актів чинного законодавства України в частині посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини, зокрема, посилення відповідальності за завдання шкоди об'єктам культурної спадщини та їх знищення (с. 32). Разом з тим, чи обмежуються пропозиції авторки суто посиленням відповідальності, яке нею запропоновано (с. 166-167), чи є альтернативні шляхи вирішення цієї проблеми.

3. Авторка вказує, що у рамках Ради Європи також ведеться активна робота з регулювання відносин, які виникають з приводу охорони культурних цінностей, а також те, що у багатьох міжнародних документах, присвячених регулюванню відносин, які виникають з приводу культурних цінностей, використовується метод перерахування їх категорій (с. 36). Чи не

вважає авторка такий метод ефективним та корисним для національного законодавства?

4. Авторкою вказується, що однією з пріоритетних форм власності є право приватної власності (с. 72), проте не зрозуміло це той висновок в цілому стосується інших форм власності чи авторка мала на увазі щодо пам'яток архітектури.

5. Незважаючи на широке використання судової практики в роботі авторка поза межами дослідження залишився механізм її приведення до єдиного знаменника.

Наведені зауваження не применшують у цілому високої позитивної оцінки дисертаційного дослідження, яке присвячене актуальній та практично вагомій проблематиці. Дисертація є самостійною, закінченою науковою працею, яка відповідає вимогам, що встановлені до робіт такого рівня щодо новизни та досягнення наукових результатів.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертаційна робота Панової Світлани Ігорівни на тему «Пам'ятки архітектури як об'єкт цивільних прав», є завершеною науковою працею, яка присвячена актуальним проблемам субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до інших правовідносин, в тому числі судом, яка виконана на належному науковому рівні, містить аналіз доктрини, чинного українського законодавства, а також підготовлені дисертантом на основі проведеного дослідження нові наукові положення та пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства України.

Дисертація та автореферат як за змістом, так і за оформленням відповідають основним вимогам, встановленим для дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Зміст автореферату належним чином відображає основні положення дисертації.

Наведене дозволяє зробити обґрунтований висновок, що дисертація та автореферат Панової Світлани Ігорівни на тему «Пам'ятки архітектури як об'єкт цивільних прав», слід розглядати як самостійну роботу, яка становить певний внесок у розвиток сучасної науки цивільного права, відповідає існуючим державним вимогам, які пред'являються до змісту та оформленню дисертацій та авторефератів, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, доцент,

заступник голови

Одеського апеляційного суду

А.І. Дрішлюк

підпис А.І. Дрішлюка засвідчую

в.о. начальника відділу кадрової роботи та управління персоналом

Одеського апеляційного суду

О.В. Радощ